

Madeleine Albright, *Fascismul. Un avertisment*,
Editura RAO, București, 2019

Ovidiu Gherasim-Proca¹

„(...) if we have to use force, it is because we are America; we are the indispensable nation. We stand tall and we see further than other countries into the future (...)”²

Madeleine K. Albright

Într-un moment al istoriei atât de tulburat, când delirul războinic cuprinde din nou întreaga Europă, când există atâtea semne ale revigorării discursului politic de tip fascist, iar admirația unor grupări înarmate față de nazism a ajuns să fie atât de vizibilă, atât de nonșalant afirmată (Makuch, 2021; Bartsch, Baumgärtner, Diehl, Gebauer, Gude, von Hammerstein, et al. 2020; Golinkin, 2019; Cohen, 2018; Sevunts, 2018; Liebich & Myshlovska, 2014), încât a inspirat oligarhiei neo-țariste de la Moscova pretextul „denazificării” Ucrainei atunci când i-a încălcat suveranitatea printr-un atac militar înverșunat, este imposibil să nu-ți atragă atenția o carte despre fascism semnată de o politiciană americană de succes. Așa că, descoperind cartea Madeleinei Albright (1937-2022) pe rafturile librăriei Junimea din Iași, cu o reducere de preț semnificativă pe de-asupra, am cumpărat-o și am citit-o pe nerăsuflăte. Nu este doar cartea unei personalități venerabile, ale cărei rude au avut de suferit de pe urma politicii de exterminare organizate de liderii naziști și de complicii lor. Este cartea primei femei ce a

¹ Ovidiu Gherasim-Proca este lector în Departamentul de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii Europene al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: gherasim_o@yahoo.com.

² Albright, M., & Lauer, M. (1998). *Secretary of State Madeleine K. Albright Interview on NBC-TV „The Today Show” with Matt Lauer Columbus [transcript]*. The Office of the Spokesman U.S. Department of State. Consultat la adresa: <https://1997-2001.state.gov/statements/1998/980219a.html>

dobândit funcția de Secretar de stat al Statelor Unite. Iar aceasta se întâmpla într-o perioadă în care SUA deveneau hegemonul militar al lumii, după surparea sistemului politic sovietic și distrugerea sistemelor statale socialiste din estul Europei³.

Îmi stârnise curiozitatea și citatul de pe supracopertă, care îmi prezenta o definiție a fascismului pe care nu am mai întâlnit-o până atunci, una atât de largă, încât mi s-a părut că poate cuprinde un număr prea mare de exemple istorice sau contemporane: „Un fascist este acela care susține că vorbește în numele unui întreg grup sau al unei întregi națiuni, dar care este complet indiferent la drepturile altora și este gata să se folosească de violență sau de orice alte mijloace pentru a-și atinge scopurile”. Această definiție este atât de largă, încât mi-am imaginat pe loc cum cineva ar putea argumenta că ea se aplică perfect câtorva dintre președinții SUA și multor alți lideri politici în general.

Intuiția aceasta mi s-a confirmat parțial, într-un fel neașteptat, chiar de conținutul cărții. Uneori direct, alteori indirect, șovăielnic, aluziv sau prin asociere, în numele „vigilenței” (p. 129), cartea încearcă să illustreze tema fascismului referindu-se la politicieni dintre cei mai diferiți, printre care și un președinte american, fără cea mai mică grijă pentru clasificările politologilor și istoricilor. Dincolo de cazurile canonice ale extremei drepte (Mussolini, Hitler, Franco, Mosley), citim despre Iosif Visarionovici Stalin, Joseph McCharty, Slobodan Milošević, Hugo Chavez, Nicolás Maduro, Recep Erdoğan, Vladimir Putin, Viktor Orbán, Kim Jong-Il și... Donald Trump.

Definiția citată mai sus este suficient de încăpătoare. De ce doar Donald Trump, nu și alți președinți americani care au întreprins acțiuni cinice și violente pentru a-și atinge scopurile, dovedind indiferență totală față de drepturile altora? O parte a răspunsului ține de circumstanțe, o alta de afilierea partizană a autoarei. Deoarece acea parte a publicului american căreia i se adresează lucrarea era în

³ Madeleine Albright a susținut energic extinderea NATO într-un moment de cotitură pentru istoria Europei (National Museum of American Diplomacy, f.a.). Mai mult, în jurul ei vom întâlni personalități feminine cu o putere remarcabilă, care, navigând printre și pe deasupra valurilor politicii partizane americane, au luat decizii ce au afectat viața oamenilor de pe continente atât de îndepărtate de țărmurile Americii. Condoleezza Rice, studentă de excepție a lui Josef Korbel, tatăl Madeleinei Albright, a devenit a doua femeie ce a ocupat funcția de Secretar de Stat în vremea invaziilor armate organizate de SUA în Afganistan și Irak (Raz, 2006). Victoria Nuland, ambasadoare a SUA la NATO în administrația G. W. Bush, purtătoare de cuvânt a Departamentului de Stat și secretară de stat asistentă pentru probleme europene și eurasiatice în administrația Barack Obama, postură din care a intervenit nemijlocit în instaurarea unei noi puteri guvernamentale în Ucraina după momentul Euromaidan, se prezintă ca Senior Counselor în Albright Stonebridge Group, o firmă de „consultanță strategică și consiliere comercială” înființată de Madeleine Albright (Albright, Nuland & Radhakrishnan, 2020).

2018⁴ exasperată de stilul demagogic al lui Donald Trump, un stil considerat de anumiți politicieni prea simplist, prea popular, grosolan și agresiv, titlul rezonează perfect cu teama momentului respectiv, aceea că extremismul promovat de unii dintre susținătorii oligarhiei din Statele Unite a mers prea departe, că instrumentalizarea fricii, teoriile conspirației și instigarea la ură (împotriva imigranților, împotriva comuniștilor în general și a Partidului Comunist Chinez în special, împotriva grupurilor politice de opoziție *etc*), arme pe care politicienii le folosesc frecvent, au luat proporții exagerate în cazul lui Donald Trump.

Primul capitol al cărții este foarte explicit în acest sens, și destăinuie chiar că patronul ajuns în fruntea celui mai înarmat stat al planetei a inspirat scrierea ei: „De ce Statele Unite – cel puțin temporar – au abdicat de la conducere în afacerile mondiale? Și de ce, ajunși atât de departe în secolul al XXI-lea, vorbim din nou despre fascism? Un motiv, sincer vorbind, este Donald Trump. Dacă ne referim la fascism ca la o rană din trecut care aproape s-a vindecat, a-l pune pe Trump la Casa Albă a fost ca și când ai rupe bandajul și ai zgândări coaja” (p. 15).

Unul dintre atributele *status*-ului elitar este dorința celor ce îl dețin de a se adresa întregii societăți, dincolo de limitele impuse de scara individualității umane în spațiu și timp. Aceasta este însoțită de capacitatea efectivă de a acționa pedalele industriei culturale, astfel încât, spre exemplu, frustrările unui prinț britanic (Thomas, 2023) să devină la un moment dat subiectul de care se interesează milioane de locuitori ai planetei și să rămână înregistrate în memoria publică pentru zeci, sute sau poate mii de ani. Experiența personală, succesele, neîmplinirile, frustrările sau răzbunările cetățeanului de rând sunt doar ale lui. Cele ale membrilor elitei trebuie să fie împărtășite de întreaga societate. Aceasta este o dovadă materială, palpabilă, a poziției ierarhice privilegiate, iar memorialistica este cel mai simplu mijloc de a consolida prin discurs și de a îmbălsăma pentru posteritate puterea socială de care astfel de persoane se bucură.

În cazul Madlenei Albright această putere s-a suprapus, încă din perioada studiilor doctorale, când a intrat în politică și și-a început cariera de membră de partid în instituțiile statului american (Albright, 2008, p. 98-119), cu cea a unei organizații politice redutabile, unul dintre cele două mari partide care își împart, pe rând, posturile guvernamentale la Washington DC. Prin intermediul Partidului Democrat a progresat în carieră și a devenit secretar de stat. Așa că lucrarea este în mare măsură exprimarea argumentelor și justificărilor ideologice proprii activiștilor acestui partid în ceea ce privește politica internațională, mai ales în ceea ce privește postura militară intervenționistă, de „jandarm al planetei”, pe care Albright o susține hotărât, moralizator.

În concluziile capitolului despre distrugerea Yugoslaviei, afirmând că, în perioada interbelică, „retragerea Americii în izolaționism (...) a aprins fascismul” împreună cu „dorința de răzbunare a Germaniei”, Albright remarcă faptul că

⁴ Anul publicării în Statele Unite.

prăbușirea sistemelor socialiste din estul Europei a reprezentat o a treia „oportunitate decisivă” din sec. XX, după încheierea celor două războaie mondiale. Intervenția NATO în războiul civil din fosta Iugoslavie reprezenta un moment fără precedent, când organizația se vedea pentru prima oară liberă să întreprindă acțiuni de luptă în Europa în numele intereselor și valorilor membrilor săi. După cum rezultă din pasajul următor, care atribuie alianței militare NATO o misiune politică democratizatoare și unificatoare, este vorba de oportunitatea de a propaga discursul despre dreptate și valorile politice civilizatoare americane adoptat de Partidul Democrat:

Căderea Zidului Berlinului a marcat al treilea punct de cotitură – o șansă nouă de a face lumea mai stabilă, mai civilizată și mai justă. (...) În timpul celor două mandate ale președintelui Bill Clinton, Statele Unite au fost în linia întâi a acestui efort – și nu doar în Balcani. Am ajutat la limitarea arsenalelor nucleare în urma destrămării Uniunii Sovietice. Am obținut aprobarea unei convenții internaționale pentru interzicerea armelor chimice. Deschizând ușile NATO, am creat un stimulent pentru țările din Europa Centrală de a-și întări democrațiile și de a preveni dezbinarea sectară care făcuse regiunea vulnerabilă în fața fascismului. Am încurajat China și India să-și liberalizeze economiile și am dat o formă regulilor pentru comerț internațional printr-o nouă Organizație Mondială a Comerțului. Am inițiat procesul Summitului Americilor de creștere a cooperării în emisfera vestică și am conlucrat cu liderii africani în vederea încheierii războaielor provocate de neînțelegerile etnice și religioase. Am vorbit frecvent în numele drepturilor omului, al emancipării femeii, al condițiilor mai bune pentru muncitori și al protecției mai eficiente a mediului. (p. 116)

Desigur, la momentul publicării cărții, luând în considerare nu numai efectele catastrofale ale intervențiilor militare americane în diverse părți ale lumii, dar și starea de fapt în ceea ce privește drepturile omului în Statele Unite (inclusiv drepturile sociale ale muncitoarelor și muncitorilor), lipsa de modestie a acestui rezumat autogratulator era pe deplin evidentă.

Dar nu evaluarea lui este de interes aici, ci înțelegerea motivelor pentru care adversarii ocazionali ai liderilor Partidului Democrat sunt puși în această carte alături de Mussolini și Hitler, fără prea multe precauții de ordin teoretic sau istoric. Explicația este simplă. Lucrarea Madeleinei Albright are o funcție discursivă pragmatică, de acțiune politică, din perspectiva unui activist de partid, nu una academică, de clarificare teoretică. Doar așa se poate explica trecerea abruptă, înainte de mijlocul volumului, de la exemplificarea fascismului interbelic la blamarea adversarilor politici de pe scena internațională pe care Albright i-a întâlnit în demnitățile pe care le-a ocupat de-a lungul timpului. Narațiunea este pigmentată de anecdote și amintiri personale referitoare la respectivii lideri, ceea ce te face uneori să uiți de titlul pretențios de pe copertă.

Linia dominantă a argumentării are mai multe de spus despre justificarea politicii externe militarist-intervenționiste a Statelor Unite, despre „excepționalismul

american”, decât despre fascism. Uneori istorisirea se împletește cu amintirile autoarei atât de strâns, încât textul trece la un ton mai cinic decât te-ai aștepta:

Le spun studenților mei că scopul fundamental al politicii externe americane este unul elementar: să convingă alte țări să facă ce ne-am dori noi să facă. În acest scop, avem diverse instrumente la dispoziție, de la rugăminți politicoase până la trimiterea pușcașilor marini. Stimulentele pe care le putem oferi includ totul, de la cuvinte de laudă până la cutii cu semințe și nave înșesate cu tancuri. Putem pune presiune pe recalitranti racolând aliați, prieteni și organizații internaționale care să ne aplice cerința. Dacă dreptatea e în mod clar de partea noastră, putem amenința că vom susține sancțiuni economice și de securitate, sau putem chiar să le impunem, apoi să le înăsprim din nou și din nou în cazul în care guvernul cu pricina refuză să facă ce credem noi că trebuie să facă. Pentru a concentra mințile celorlalți putem aranja demonstrații pașnice, dar instructive, de putere militară în curtea din față a țării. Putem, dacă ne permit circumstanțele, să folosim măsuri sub acoperire care să perturbe activitățile astfel încât atunci când, de exemplu, se lansează o rachetă, să o ia pieziș, nu în sus. În tot acest timp, putem scoate în evidență beneficiile pe care le-ar putea aduce un acord un sfârșit al izolării, o nouă eră a prosperității, siguranță pe termen lung și pace. (p. 212)

Inegal din punct de vedere stilistic, textul cade, pe alocuri, într-o retorică jurnalistică prea superficială, de tip *talk show*, ilustrată de pasaje lipsite de miză precum: „În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Armata Roșie a forțat recrutarea a milioane de soldați care își urau comandantul suprem, dar tot luptau să apere Mama Rusie împotriva germanilor fasciști. Mai târziu, cei care răstălmăcesc datele au afirmat că soldații lor intraseră în luptă din loialitate față de Stalin, dar asta era o prostie. Comunismul nu funcționează” (p. 95); „Experiența venezueleană demonstrează că, atunci când condițiile economice și sociale se deteriorează și politicienii democrați nu-și îndeplinesc obligația de a conduce, poate fi greu să rezisti atracției unui lider fermecător” (p. 145); „Pe plan local, Turcia este o țară profund divizată și, câtă vreme este președinte, Erdoğan trebuie să decidă cum e mai bine să reacționeze. Încă are șansa să repare democrația națiunii sale îndepărtându-se de acuzații și apropiindu-se de dialog, ținând seama de criticile din partea moderaților din propriul partid și încetând să mai echivaleze opoziția politică legitimă cu trădarea” (p. 162); „Timp de două zile, am petrecut cam douăsprezece ore cu fiul iubit al Marelui Conducător, Kim Jong-Il. Când am dat mâna cu el și am pozat pentru camere, am descoperit că aveam cam aceeași înălțime, în parte pentru că purtam amândoi aceeași mărime la tocure” (p. 207); „Este adevărat că Trump a învățat de când este în funcție. Uneori a dat dovadă de o conștientizare reală a seriozității responsabilităților sale. Merită laudat pentru păstrarea sancțiunilor în privința Crimeei împotriva Rusiei, a trimiterii de arme în Ucraina asediată și conducerea unei campanii eficiente împotriva ISIS” (p. 233).

În ciuda faptului că nu contribuie la ordonarea cunoașterii actuale despre

fascism, ci dimpotrivă, creează confuzie, lucrarea Madeleinei Albright are unele merite incontestabile. Primul dintre ele este capacitatea de a simplifica, într-o narațiune scurtă, ușor de parcurs, ideile și faptele liderilor fasciști interbelici. Începând cu capitolul al doilea și până la cel de-al cincilea, istorisirea ar putea să fie folosită ca un foarte accesibil, viu și instructiv rezumat istoric pentru studenți. Cu certitudine, experiența profesorală a autoarei în învățământul politic american a ajutat-o să ajungă la acest nivel excepțional de persuasiune didactică. În al doilea rând, focalizându-și descrierile asupra personalității liderilor mai mult decât asupra fenomenelor social-economice, efectul imediat al lecturii este acela de a te face să reflectezi la cât de mult contează orgoliul și ambițiile personale în alegerea drumului spre fascism. Portretele pe care cartea le schițează sugerează că nu politician fascist modest și delăsător pur și simplu nu poate exista, așadar transmite cititorilor o intuiție interesantă în sine. De asemenea, deși face destul de multe afirmații îndoielnice, Albright nu se abține să enunțe unele adevăruri pe care politicienii de obicei le ocolesc⁵. În fine, cartea arată indirect cât de diferită este încercarea de a defini un fascist de aceea de a defini fascismul și că fascismul este mai mult decât suma credințelor și acțiunilor adeptilor lui.

Bibliografie

1. Albright, M., & Lauer, M. (1998). *Secretary of State Madeleine K. Albright Interview on NBC-TV „The Today Show” with Matt Lauer Columbus [transcript]*. The Office of the Spokesman U.S. Department of State. Consultat la adresa: <https://1997-2001.state.gov/statements/1998/980219a.html>
2. Albright, M. (2008). *Doamna secretar de stat*. RAO International Publishing Company.
3. Albright, M. (2019). *Fascismul: Un avertisment*. RAO International Publishing Company.
4. Albright, M., Nuland, V., & Radhakrishnan, S. (2020). A Conversation with Secretary Madeleine Albright '59 and Ambassador Victoria Nuland: Leadership on a Global Stage. Albright Institute, disponibil la adresa: <https://www.wellesley.edu/albright/events/5636-conversation-secretary-madeleine-albright-%E2%80%9959-and-ambassador-victoria-nuland-leadership>
5. Bartsch, M., Baumgärtner, M., Diehl, J., Gebauer, M., Gude, H., von Hammerstein, K., et al. (2020, august 13). The Dark Side of State Power: Exploring Right-Wing Extremism in Germany's Police and Military. *Der Spiegel*. Consultat la adresa: <https://www.spiegel.de/international/germany/the-dark-side-of-state-power-exploring-right-wing-extremism-in-germany-s-police-and-military-a-0600aa1e-3e4e-45af-bfc9-32a6661e66ef>
6. Cohen, J. (2018, martie 19). Commentary: Ukraine's neo-Nazi problem. *Reuters*. Consultat la adresa: <https://www.reuters.com/article/us-cohen-ukraine-commentary-idUSKBN1GV2TY>
7. Golinkin, L. (2019, februarie 22). *Neo-Nazis and the Far Right Are On the March in Ukraine*. Consultat la adresa: <https://www.thenation.com/article/politics/neo-nazis-far->

⁵ De exemplu, admirația lui Winston Churchill față de membrii cuplului fascist italo-german este ilustrată cu citate atât în capitolul despre ascensiunea lui Mussolini (p. 25), cât și în cel despre dobândirea puterii de către Hitler (p. 52). Este descris destul de clar și felul în care anticomunismul elitei liberale și conservatoare a contribuit decisiv la succesul politic al acestora.

- right-ukraine/
8. Liebich, A., & Myshlovska, O. (2014). Bandera: Memorialization and commemoration. *Nationalities Papers*, 42(5), 750–770. <https://doi.org/10.1080/00905992.2014.916666>
 9. Makuch, B. (2021, august 26). Why Are So Many Marines Neo-Nazis? *Vice*. Consultat la adresa: <https://www.vice.com/en/article/3aqwq5/marines-neo-nazis-military>
 10. National Museum of American Diplomacy. (f.a.). How Secretary Albright Advocated to Expand NATO. Document disponibil online pe situl web al National Museum of American Diplomacy: <https://diplomacy.state.gov/stories/how-secretary-albright-advocated-to-expand-nato/>
 11. Sevunts, L. (2018, august 13). Canadian monument to controversial Ukrainian national hero ignites debate. *Radio Canada International*. Consultat la adresa: <https://www.rcinet.ca/en/2018/08/13/shukhevych-monument-canada-oun-upa/>
 12. Raz, G. (regizor). (2006, iunie 28). For Albright and Rice, Josef Korbel Is Tie that Binds. In *All Things Considered*. NPR. Retrieved from <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5516648>